

перекладачки – різні перекладацькі методи: від транслітерації до транспозиції на конотативному рівні (рівновага/нострифікація), від узагальнено-приблизного до описового. Задля якомога точнішого та повнішого відтворення українських реалій німецькою мовою перекладачка задіює всі мовні ресурси, як лексико-семантичні, так і морфологічні та синтаксичні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимомря М. Покликання збагачувати взаємодію літератур [Рец. на кн.: Безмежнеє поле: Українська поезія у переспіві німецькою мовою Ірини Качанюк-Спех / [упоряд. М.Смолій]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 160 с.] / М. Зимомря, Х. Гаврилук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія : Літературознавство. – Тернопіль, 2011. – Вип. 33. – С. 401–409.
2. Котляревський І. Енеїда / І. Котляревський. – К. : Дніпро, 1970. – 308 с.
3. Kotljarevs'kyj I. Aeneida / Ivan Kotljarevs'kyj ; [Deutsch von Irena Katschaniuk-Spiech; hrsg. von Leonid Rudnytzky, Ulrich Schweier]. – München : Ukrainische Freie Universität, 2003. – 242 S.
4. Pavlyčko Dmytro. Europas Fürstin. Gedichte. Ukrainisch und Deutsch / Dmytro Pavlycko; [Deutsch von Jona Gruber, Irena Katschaniuk-Spiech, Iwan Zymomrya, Mykola Zymomrya; hrsg. und mit einem Nachw. von Mykola Zymomrya]. – Dresden : Thelem, 2010. (= Kleine slavische Bibliothek). – 282 S.
5. Ukrajinka Lessja. Das Waldlied: Feerie in drei Akten / Lessja Ukrajinka; [Deutsch von Irena Katschaniuk-Spiech]. – Lwiw: Verlagszentrum der Nationalen Iwan-Franko-Universität, 2006. – 219 S.

УДК 821.161.2.09 (091) «18 / 19»

*Ірина ДМИТРІВ,
м. Дрогобич*

«КНИГА ЛЕВА» БОГДАНА-ІГОРЯ АНТОНИЧА У КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

У статті розглядаються дотичності світоглядів і художньо-образні особливості творів Григорія Сковороди і Богдана-Ігоря Антонича. На основі збірки «Книга Лева» простежується ідейно-тематична спорідненість двох талановитих письменників.

Ключові слова: Б.-І. Антонич, Г. Сковорода, біблійна екзегеза, символ, художній образ.

Dmytriv I. «Knyha Leva» by Bohdan-Ihor Antonych in the context of Hryhori Skovoroda's philosophy. The given article deals with the cognation of world view and artistic images of works written by Hryhori Skovoroda and Bohdan-Ihor Antonych. Ideological and thematic cognation of two talented writers is examined on the basis of the collection «Knyha Leva».

Key words: B.-I. Antonych, G. Skovoroda, biblical exegesis, symbol, image.

Постановка проблеми. При аналізі творчого доробку Богдана-Ігоря Антонича стає очевидним той факт, що поет виявив певну духовну спорідненість із великим мислителем, талановитим письменником Григорієм Сковородою. Ця внутрішня близькість простежується у схожих поглядах на Бога, людину і природу, а також в художньому осмисленні біблійних образів. Спільною рисою обох митців є також і те, що вони часто послуговувалися символами, які, як відомо, завжди відкриті до нової інтерпретації.

Аналіз досліджень. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що в українському літературознавстві немає ґрунтовних праць, присвячених компаративному аналізу творчості Григорія Сковороди і Богдана-Ігоря Антонича. Лише частково торкалися цієї проблеми Микола Ільницький, Ірина Бетко та інші. У нашому доробку – дослідження «Григорій Сковорода і Богдан-Ігор Антонич: діалог крізь століття» [2], в якому окреслено дотичності світоглядів та спільні риси художнього мислення двох талановитих митців.

Мета статті – дослідити ідейно-тематичну спорідненість збірки «Книга Лева» Богдана-Ігоря Антонича з художніми творами Григорія Сковороди, проінтерпретувати природничу та бестіарну символіку з позицій біблійного богослов'я. Про важливість тваринної символіки в осмисленні духовних глибин українців пише О. Сліпушко: «Вивчення бестіарію української літератури дає змогу не лише підсвітити основну глибинну сутність художнього твору, а й зрозуміти риси українського менталітету у певну добу життя нації. Через призму цих образів-символів людина намагається побачити себе не лише у світі природи, а й у світі людей, у суспільстві, проаналізувати свої дії та вчинки. (...) крім своєї універсальності, бестіарний символ акумулює в собі риси національного менталітету (віл, орел, лев, змія і т. д.), характерні особливості конкретної національної культури, мистецтва, літератури» [9, 128]. Оскільки обсяг статті не дозволяє охопити усю поезію збірки «Книга Лева», то обмежимося лише її «Першою главою».

Виклад основного матеріалу. Завдяки винятково оригінальному світобаченню Б.-І. Антонича у «Першій главі» «Книги Лева» переплітаються язичницька і християнська традиції, а рецепція релігійної симво-

ліки відзначається поєднанням і традиційного канонічного, і сміливого особистісного підходу. У віршах аналізованої збірки зустрічаємось, як слушно зауважив М. Ільницький, «(...) з цілісною й послідовно проведеною естетичною концепцією. Сутність її можна визначити як єдність ліричного героя з неживою і живою природою, як контакт із всесвітом» [4, 125].

У «Книзі Лева» метаобраз закладений у заголовок збірки. У кожній її главі знак Лева постає у різних іпостасях: знак пророків («Перша глава»), символ монарха і міста («Друга глава»), знак воїнів («Третя глава») [11, 28]. Лев також символізує силу сонця, волі, очисну силу вогню, сам вогонь. В алхімії лев символізує золото. В геральдиці він – символ мужності, маєстату влади, земної сили і вітальності ранку:

І бачиш вічність – небо опалеве
і шум червоних полум'я потоків.
З-за гір століть веде сузір'я Лева,
цей знак монархів, воїнів, пророків [1, 155].

Окрім наведених значень, образ лева має ще глибоке богословське символічне наповнення. Отці Церкви (Василій Великий, Августин) згадують про біблійний символ лева як такий, що означає царську гідність Христа. У Книзі Одкровення написано: «Ось переміг Лев від племені Юди, паросток Давида» (Од. 5, 5). Проте символ лева сягає ще Старого Завіту, зокрема Книги Буття. Коли патріарх Яків на смертному ложі віщував своїм дванадцятьом синам про майбутнє їхніх нащадків, він бачив Юду – предка Христа – в образі Лева: «Левеня – Юда. Ти, мій сину, здобиччю зріс угору. Причаївся, немов левище, пришикнув, наче левиця: хто його сполошить?» (Бут. 49, 9). Символіка лева присутня у пісні Єзекиїла, де пророк в образі левиці показує Давидову царську династію (Єз. 19). Отже, у наведених прикладах лев – старозавітній прообраз Христа. Для того, щоб показати єдність між Завітами, богослови використовують поняття прообразу. Прообраз (з гр. форма, модель) – це особа, річ або подія Старого Завіту, яка наперед натякає, передбачає, пророкує про якусь новозавітню особу чи подію. Прообрази є особові (наприклад, Адам, Авель, Ной, Йона), предметні (наприклад, манна, мідний вуж, ковчег) та подієві (потоп) [5, 20].

Оксана Сліпушко зауважує, що лев є одним із центральних образів українського бестіарію. Він несе подвійне символічне навантаження. Це одночасно символ влади, сили і символ Ісуса Христа. Для української фауни цей звір не є характерним. Тому популяризації у нашому мистецтві й літературі він набуває лише після прийняття християнства, коли до України-Руси приходить література інших християнських наро-

дів. Християнське розуміння образу лева як уособлення Ісуса Христа з «Фізіолога» прийшло в давньоукраїнській бестіарій, набуло при цьому рис власне національних. Лев є втіленням сили, але сили розумної, гуманної, як вона розуміється біблійними пророками. У творчості Григорія Сковороди образ-символ лева найповніше присутній у байках. Так, наприклад, у байці «Лев та Мавпи» лев є символом Біблії як джерела справедливості, мудрості, істини [9, 129].

У поезії Б.-І. Антонича «Даніїл у ямі левів» символ лева не позначений христологічною наповненістю, а можна сказати, має протилежне значення:

З заворіття кличе на суд перед сумлінням зір
Монарший рев царя пустині [1, 156].

Отже, лев названий «царем пустині». У богослов'ї пустеля – символ випробування (40 років блукав ізраїльський народ по пустелі), символ найрізноманітніших небезпек і спокус (саме у пустелі диявол спокушав Христа). Олександр Мень зауважує, що «пустеля в обидвох Завітах – царство смерті. На її просторах здійснюється боротьба добра і зла, випробовується віра» [6, 19]. Пустеля – місце боротьби з дияволом. Диявол часто називається князем пустелі або левом ревучим, «який шукає, кого б пожерти». «Тоді цар звелів, і привели Даніїла, та й кинули до лев'ячої ями. Цар заговорив і сказав Даніїлові: «Твій Бог, що ти Йому служиш, Він завжди врятує тебе» (Лев. 6, 17). У біблійному епізоді про перебування Даніїла у ямі з левами, а також у поезії Б.-І. Антонича «Даніїл у ямі левів» лев є уособленням зла, яке, однак, не має влади над особою, відданою Богові. У цій поезії не лев є прообразом Христа-переможця, воскреслого Христа, а Даніїл, який був приречений на смерть і врятувався всемогутністю Божою. Це одночасно і особовий, і подієвий прообраз.

Блискучою варіацією на тему біблійного оповідання є «Балада про пророка Йону» Б.-І. Антонича. Автор називає свій твір апокрифом, у чому, звичайно, є сенс. У богослов'ї пророк Йона є прообразом Ісуса розп'ятого. «І призначив Господь велику рибу, щоб вона проковтнула Йону. І був Йона в середині цієї риби три дні і три ночі. І молився Йона до Господа, Бога свого, з утроби тієї риби» (Йона 2, 1-2). Як Йона перебував у рибі три дні і вийшов звідти цілий і неушкоджений, так і Христос перебував у гробі, але на третій день воскрес із мертвих.

Пророк Йона виступає перед Усім Живим від імені «Того, що сонце звільнює від ночі криг», «Того, що із долоні кидає вітри», «Того, що гасить ночі й світить свічі днів», «Того, що створює й винищує світи». Ця поезія є своєрідним гімном Творцеві, Життю. Йона закликає усіх

мешканців морської безодні прославити Господа, подібно як це робив цар Давид у своїх псалмах. Подібні реляції зустрічаються у псалмі 148:

Хваліте його, ви – сонце й місяцю, хваліте його, всі ясні зорі.

Хваліте його, ви – небеса небес і води, що над небесами.

Нехай вони ім'я Господнє хвалять, бо він повелів, і створилось.

Хваліте Господа з землі, кити і всі морські безодні;

Вогонь і град, сніг і туман, і буйний вітер, який виконує його слово;

Гори й усі пагорби, садовина й усі кедри;

Звір дикий і скот усілякий, гад і птах крилатий; Хваліте його

Царі землі й усі народи, князі й усі земні судді;

Хлопці й дівчата, старі разом з юнацтвом (Пс. 148).

Для Б.-І. Антонича Бог присутній у широкому земному довкіллі. Море, вітер, морський буревій, шамотіння трав, повість лісу, незабудки, сонце, церковні бані, розкішні вівтарі в Антоничевій поезії розповідають про Бога. Отже, «Книга Лева» наповнена символами природи, стихій. І постає питання: чи можемо такі символи розглядати як сакральні? Вичерпну відповідь дає Мірча Еліаде: «Для релігійної людини природа ніколи не є виключно «природною»: вона завжди наповнена релігійним змістом. Це легко пояснити, бо Космос – це божественне творіння: вийшовши з рук богів, Світ зберігає свою священність» [3, 61]. Григорій Сковорода теж сприймав природу як одне з джерел богопізнання, адже кожна мисляча людина, споглядаючи красу всесвіту, з благоговійною вдячністю схиляється перед Тим, Хто його створив.

У «Баладі про пророка Йону» вимальовується образ «тьмяного царства» правічних океанічних глибин, «зелено-чорної батьківщини восьминогів», «світу мільйона див»: риб-пил, риб-молотів, іхтіозаврів, мерзотних рибогадів, сріблясторуких драконів, акул, поліпів, сонних морських левів, довжелезних лав риб, що сунуть, неначе «плавучий острів м'яса». Зустріч з ними мусить викликати насамперед почуття жаху. Образи фантастичних та феєричних тварин мають давню традицію в українському бестіарії. Цікаві фантастичні істоти присутні і в творах Сковороди. Так, у «Пісні 14-й» філософ говорить про змію з сімома головами – гідру, символ злих сил, з якими боровся ще грецький античний герой Геракл [9, 133]. Як бачимо, ці незвичайні тварини у творчості Сковороди, як і в українському фольклорі, мають виразно негативну конотацію, є втіленням демонічних сил, що перебувають у вічній опозиції до добра. У сприйнятті філософа потворні бестії символізують плоть і світ, які є вічними ворогами людини, що прагне жити духовним життям.

Плоть, мир! О ненаситый аде!

Все тебе яд, всем ты яде!

День, ноць челюстьми зеваеш,
Все без взгляду поглоттаеш,
Кто избежит сети? [8, 521-522].

Цілко́м інше сприйняття цього потаємного світу спостерігаємо у творчості Б.-І. Антонича, який радше ставить проблему прекрасного і потворного, а не добра і зла:

Тоді пророк навчав поліпів і стоніг,
Що, тіл соромлячись страшних, мерзких і чорних,
Ненавиділи світ і мстилися за гріх
Природи, що зродила їх таких потворних [1, 159].

А взагалі, чи може бути потворним те, що створив Бог? Якщо так, то де джерела тої потворності, у чому вона полягає? Б.-І. Антонич, як і Г. Сковорода, усією своєю творчістю декларує: усе, що перебуває в гармонії, у Бозі, є добре, а значить – гарне. Більше того, повернення до першовитоків буття є для поета, своєрідним очищенням, катарсисом, а разом з тим – замилюванням величністю творення:

Земля в орбіті завертається назад
У молодість свою, в примарний сон праречі.
Щаблями пройденими повертаю дні
Природи в мряковиння й первнів перші шуми:
Мов Божий стовп, стоїть мільйонолітня ніч,
В прадавньому хаосі землі й води всуміш [1, 159].

Дуже повно представлена у поетичній творчості Богдана-Ігоря Антонича символіка води, а в «Книзі Лева» вона має тісний зв'язок з біблійним богослов'ям. Вода – це символ життєдайної сили, без якої усе живе приречене на смерть. Символіка води пов'язана з біблійною історією. Залежно від того, чи був ізраїльський народ вірним Його заповітам, Бог посилав або затримував воду. Посуха для юдеїв була покаранням з неба. Однак є і смертні води, наприклад, повінь. Морські води своїм постійним хвилюванням нагадують демонічний неспокій, а своєю гіркотою – смуток шеолу.

Дослідники давньої української літератури констатують, що море – найпопулярніший образ у літературі українського бароко. Наші письменники XVII – XVIII століть повсякчас говорять про море світу, про «солоне море» дочасного людського життя, про «глибоке море» Господа й Пресвятої Трійці, море Пречистої Діви Богородиці, море сліз, гріхів, пристрастей, вічних райських насолод та «вогняне море геєнське», море Божої хвали, серця, совісті, книжної праці, смерті, сумнівів тощо. Цей образ часто зринає також у творах Сковороди. За його допомогою філософ змальовує, наприклад, усі три складники онтологічної сфери (ма-

крокосмос, мікрокосмос та світ символів). Утім, найчастіше Сковорода говорить про небезпечне й зрадливе море світу.

Чолнок мой бури вихр шатает,
Се в бездну, се выспрь вергает!
Ах, несть мне днесь мира
И несть мне навклира.
Се мя море пожирает! [8, 536].

У «Баладі про пророка Йону» символ води теж можна прочитувати у такому річищі, адже води у творі «тяжкі», «густі», тут представлені образи «пожару дна морського», «водяної могили». Проте у руках Творця стихійна сила води не є сліпою: поглинаючи нечестивий світ, потоп залишає серед живих праведника Ноя. Отже, вода може символізувати життя у всій повноті чи навпаки – смерть, але у будь-якому випадку вода є очищенням. Це глибоко розумів Григорій Сковорода, адже в його поезії, глибоко закоріненій у Святому Письмі, натрапляємо на часте художнє опрацювання образу-символу води як засобу очищення. Так, у «Пісні 6» поет творчо осмислює подію хрещення Ісуса Христа в Йордані. Він пише, що сходженням у Йордан Господь освятив води, а це поклато початок очищенню всього людства від його гріховності. Євангелист Йоан доносить до читача подію зцілення убогого каліки, який 38 років очікував, що хтось занурить його у воду, яка ставала цілющою після того, коли її порушував ангел. Однак з приходом Господа, якому підпорядковуються усі земні стихії, який має владу прощати гріхи і зціляти недуги, чоловік повертається до здоров'я (Йо. 5, 1-15). Отже, у Біблії наголошується на тому, що передумовою фізичного зцілення є очищення людини від її прогрішень, видимим актом цього є омивання або купіль. Саме цю подію «приміряє» Сковорода до власного життя і просить у Бога прозріння духовних очей і очищення серця:

Се силоамски воды! омый скверну от очес,
Омый все членов роды, дабы возлететь до небес,
Ибо сердцем нечист не может Бога узреть
И нелзя до сих мест земленному долететь [8, 512].

Крім очищувальної і цілющої функції, вода у Святому Письмі є символом Святого Духа, адже Христос сказав: «Коли хто спраглий, нехай прийде до мене і п'є! Хто вірує в мене, як каже Писання, ріки води живої потечуть з нутра його» (Йо. 7, 37). Цей вислів з Євангелія знайшов втілення у поезії Г. Сковороди:

Душа моя есть верба, а ты еси ей вода.
Питай мене в сей воде, утеш мене в сей беде [8, 513].

Отже, ліричний герой узалежнює себе від Бога, який для душі є найнеобхіднішою поживою і розрадою. Про те, що поет веде мову про Святого Духа, свідчать алюзії наведених рядків з молитвою Церкви: «Царю небесний, Утішителю, Душе істини, що всюди еси і все наповняєш, скарбе дібр і життя подателю, прийди і вселися в нас, і очисти нас від усякої скверни, і спаси, благий, душі наші». Отже, у Біблії вода символізує самого Бога, а також животворні дари Святого Духа, якими є мир, любов, мудрість та ін.

Символом очищення і небесних дарів виступає вода у вірші Б.-І. Антонича «Самаритянка біля криниці». У цій поезії переосмислюється епізод з Євангелія від Йоана: «Надходить же жінка з Самарії води взяти. Ісус до неї каже: «Дай мені напитися» (...) Отож каже до Нього жінка самарянка: «Юдей еси, а просиш напитися в мене, жінки самарянки?» (...) Ісус у відповідь сказав до неї: «Якби ти знала про дар Божий, і хто той, що каже тобі: «Дай мені напитися» – попросила б сама в нього, а він дав би тобі води живої (...) Кожен, хто оту воду п'є, знов захоче пити. Той же, хто нап'ється води, якої дам йому Я, не матиме спраги повіки. Вода бо, що дам Я йому, стане в ньому джерелом такої води, яка струмує в життя вічне» (Йо. 4, 7-14). Як у Євангелії від Йоана, так і в поезії Б.-І. Антонича поставлена проблема духовної, а не лише фізичної спраги. Христова спрага коло криниці також є не лише фізичною, це спрага рятувати душі, однією з яких стала новонавернена самарянка. Криниця Якова як символ старозавітного Закону, давнього, однак застоюного, мертвого, вже не може втамувати духовної спраги людини:

Все ж ця краса, хоч нескладна й нехитра, серця не напоїть
Водою, що по ній уже не прагнем більше. Зовсім інше!
Вода краси учить нас прагнуть вище, тонше і світліше.
Цей струмінь тільки пропливає нами, ми його не творим,
Ми тільки посуд, ще й покірний посуд, що красу приймає

[1, 160-161].

В оповіданні про самарянку є протиставлення земного – небесному, дочасного – вічному, мертвого – живому. Після того, коли самарянка скуштувала один раз живої води, тобто Слова Божого, в її серці зародилася невимовна туга за Тим, хто дав їй дар життя вічного:

Оперта об криничний мур – щербату ліру з пнів камінних –
Ширяє думкою, куди пішов Неземний Чужоземець.
Мов струни, струмені, настроєні на гаму звуків змінних,
Зажурно повторяють думу про нестаток цього світу.
Хто він – отой в Господню винницю трудящих рук Наємець?
Коли ось серцем линеш за Натхненноустим Чужоземцем,
Схились, далека сестро, над дорогоцінний струмінь Слова
Й води живої дай мені – твоєї спраги спадкоємцю! [1, 160-161].

В наведеному уривку потребує коментаря образ-символ муру, каменя. В біблійному богослов'ї камінь – це певна ознака Божої присутності. У Новому Завіті наріжним каменем названо Христа, на якого можна опертися вірою. Дослідники зауважують, що в палітрі символів Сковороди камінь символізує не лише Бога («Бог є камінь, а все інше – тлінь, брехня, калюжа»), але також душевний спокій, Царство небесне, невидиму натуру тощо. Навіть у діалозі «Алфавіт миру» Сковорода змальовує скелю, яка є символом Бога, що є справжньою пристанню людини на буремному життєвому морі.

Висновки. Як у «Першій главі» «Книги Лева» Богдана-Ігоря Антонича, так і в усій творчості Григорія Сковороди присутні природничі та бестіарні символи, які у той чи інший спосіб проображують Христа або концентрують увагу на різних аспектах духовного життя людини. Предметом аналізу нашого дослідження стали декілька образів-символів (лева, фантастичних морських істот, моря, води, каменя), тлумачення яких засвідчило глибокий діалог митців з Біблією, за допомогою якої поети намагалися зануритися у глибини людського єства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонич Б. Повне зібрання творів / Б. Антонич // [передмова М. Ільницького; Упор. і ком. Д. Ільницького]. – Львів : Літопис, 2009. – 968 с.
2. Дмитрів І. Григорій Сковорода і Богдан-Ігор Антонич: діалог крізь століття / І. Дмитрів // Молодь і ринок. – 2012. – № 11 (94). – С. 60–64.
3. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
4. Ільницький М. Богдан-Ігор Антонич: Нарис життя і творчості / М. Ільницький. – К. : Радянський письменник, 1991. – 207 с.
5. Лаба В. Біблійна герменевтика / Василь Лаба. – Рим : Вид-во УГКЦ, 1990. – 149 с.
6. Мень А. В. Как читать Библию / А. Мень. – В 3-х ч. – СПб. : Фонд им. Александра Меня и Общество друзей Священного Писания, 2002. – Ч. 1, 2. – 741 с.; Ч. 3 – 406 с.
7. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. – United Bible Societies, 1991. – 1394 с.
8. Сковорода Г. Світ ловив мене, та не впіймав / Г. Сковорода. – Х. : Фоліо, 2006. – 607 с.
9. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій (Образи-символи у творчості Г. Сковороди) / О. Сліпушко // Дніпро. – 1995. – № 9-10. – С. 124–134.
10. Словник Біблійного Богослов'я. – Львів : Місіонер, 1996. – 934 с.
11. Якубчак Н. Поетика ліричного циклу Б.-І. Антонича / Н. Якубчак // Наукові записки. Серія: «Філологічні науки». – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. – Том 48. – С. 24–31.